

СА ГИМНАСТИКОМ ЈЕ ПОЧЕЛО... ТЕЛОУПРАЖНЕНИЈА, ТЕЛОВЕЏБАЊЕ, ГИМНАСТИСАЊЕ, СОКОЛСКА ТЕЛОВЕЖБА...

Владан Вукашиновић¹, Виолета Шиљак², Соња Коцић¹ и Саша Вајић³

¹Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Београду, Београд, Србија

²Европски центар за мир и развој Универзитета за мир УН, Београд, Србија

³Војна академија, Универзитет одбране, Београд, Србија

УДК 796.41(497.11)

САЖЕТАК

Циљ студије био је да се на основу прегледа одговарајућих монографских и серијских извора омогући увид и систематизују подаци релевантни за појаву и развој гимнастике у периоду Кнежевине, затим и Краљевине Србије. Основна претпоставка заснивала се на очекивањима да ће се установити непосредна повезаност гимнастике, као окоснице програма, и њених облика физичког вежбања са појавом и развојем организованог телесног система вежбања у грађанским гимнастичким и соколским друштвима. У истраживању је примењен историјски метод. Резултати у раду указали су да је гимнастика била први и неприкосновени садржај у програмима војног и школског телесног вежбања, такође и на значајну улогу гимнастике у развоју грађанских гимнастичких, витешких и соколских друштава, као и у популаризацији и развоју модерног спорта крајем 19. и почетком 20. века у Србији. Развој гимнастике праћен је обезбеђивањем услова за вежбање, организовањем стручних течајева за учитеље гимнастике и публикавањем одговарајуће литературе.

Кључне речи: телесно вежбање, грађанска гимнастичка друштва, соколство, школска и војна гимнастика, гимнастичка одељења, модерни спортови, Кнежевина и Краљевина Србија

УВОД

Историја телесног вежбања и соколства у Србији значајан је део опште историје српског друштва и културне баштине, а ипак, још нема одговарајуће место у српској историографији. За оба поменута система вежбања, који ће представљати значајне сегменте друштвеног, културног, па и политичког живота у Србији, нераскидиво је повезана историја гимнастике и какви год да су били идеолошки оквири, главни садржај рада била им је гимнастика.

Телоупражњенија, теловежбање, гимнастисање, соколска теловежба... Појава и развој гимнастике у Србији имали су свој специфичан ток, што је, поред других, зависило неминовно од друштвено-историјских прилика. У периоду од средине 19. века до почетка Другог светског рата (1857-1941), када се на малом простору променило више држава, од Кнежевине, затим Краљевине Србије, те Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, до Краљевине Југославије, од самог почетка, и у релативно скромним условима, гимнастика је била камен белег појаве и окосница развоја физичке културе. Време ће потврдити огромну постојаност суштине, улоге и значаја гимнастике – као „жиле куцавице“ у развоју физичког вежбања, спорта, васпитања и културе у најширем смислу, што ће јој, поред других, оправдати атрибут својеврсног феномена српског културног наслеђа.

Када је одредбама Берлинског уговора Кнежевина Србија остварила државну самосталност (1878), изашавши као победница из ратова са Турском (1876-1877), српски интелектуалци враћају се са школовања у слободну Србију и у жељи да унапреде друштвени живот шире идеје и уводе промене мењајући неповратно друштвене прилике. Тако, млада интелектуална авангарда, импресионирана вредностима античке Грчке и ренесансним духом, доноси и проноси нека друга схватања, знања и искуства стечена у развијеним европским земљама, почиње да буди свест о важности телесног вежбања. Поједини носиоци ових промена дали су значајан допринос развоју организованог телесног (гимнастичког), убрзо и соколског вежбања. Оба система вежбања почиваће на гимнастици.

МЕТОД

У истраживању је примењен историјски метод. У оквиру хеуристике консултована је историографска фактографија из монографских публикација и серијске периодике. Прикупљени подаци су систематизовани с обзиром на аспекте појаве и улоге гимнастике у развоју система вежбања грађанских гимнастичких и соколских друштава, њеног места у програмима

војног и школског телесног вежбања, као и утицаја који је имала на развој грађанских гимнастичких друштава и појаву модерног спорта у Краљевини Србији.

РЕЗУЛТАТИ

Гимнастика је већ од средине 19. века, и поред појединих вештина које су нешто раније почеле да се уводе у Кнежевини Србији (коњичке активности, мачевања, борења, пливање), препозната као прва, незаобилазна и есенцијална теловежбена активност којој је требало дати одговарајуће место у системима образовања и васпитања и друштвеном животу. Мисао напредних и знаменитих личности оног времена, те надлежних из министарстава, о корисности и потреби увођења гимнастике у институције, споро се пробијала.

Док су у Европи у првој половини и средином 19. века већ развијени познати гимнастички системи, у Немачкој Јанова турнерска гимнастика, у Шведској Лингова здравствена гимнастика, у Француској Аморов систем вежбања (Лингова гимнастика на модификованим турнерским справама), и у Чешкој и словенским земљама где немачка турнерска теловежбена гимнастика прераста у соколски систем вежбања¹, у Кнежевини Србији уводе се поједина вежбања која су могла да се виде и науче у западним земљама. У Великој школи (1808) уведен је наставни предмет „фехтовање“ (мачевање-борења), које се предаје „по савременој методи“. Оснивају се приватне школе за учење вештина: школе мачевања – у Крагујевцу Николићева (1839), у Београду Нинићева (1843), Кодерова (1848), Вилмесова (1851); школа пливања Лепојевића и Данића у Београду (1843); од 1850. мачевање, пливање и гимнастику уче питомци у Артиљеријској школи у Београду, а врло угледна била је Седлмајерова школа гимнастике у Београду (1866)². Вежбања у поменутиим приватним школама – „заведенијима“ која су надаље отворана у Кнежевини Србији су иницијативе упорних друштвено-спортских мисионара да се покрене организовано телесно вежбање и пропагира код грађана и омладине здрав начин живота.

---

¹ Габриела Крагујевић, Соколски гимнастички систем као основа школског физичког васпитања у Краљевини Југославији (1919-1941), докторска дисертација (Београд: ФФК, 1994), 14-18.

² Јован Вања Петровић, „Физичка култура до 1941. год.“, у Социјалистичка република Србија, II том, ур. М. Малетић (Београд: Књижевне новине, 1983), 430; Стефан Илић и Слађана Мијатовић, Историја физичке културе Кнежевине и Краљевине Србије, друго издање, део 3 (Београд: Факултет физичке културе Универзитета у Београду, 2006), 437-438.

Постепено, гимнастика се уводи и у школство, прво у војним школама. Двадесетак година пре него што ће се београдска омладина окупити у гимнастичкој Дружини Стеве Тодоровића, у програму наставе прве Војне школе у Пожаревцу била је и гимнастика (1838). Од самог оснивања Артиљеријске школе у Београду (1850) предавана је настава гимнастике питомцима. Гимнастику и вештине борења и пливања предавали су, поред активних официра, као нпр. Димитрије Караџић (син Вука Караџића), и познати учитељи ових вештина Јован Замастил, Ђорђе Марковић Кодер, Фердо Михоковић, Атанасије Поповић, и касније чешки соколски предњак и начелник Мирослав Војиновић (од 1908. до 1927, пре промене имена звао се Франтишек Хофман)³.

„Телуупражњенија“ „вратоломне, тешке и опасне“ гимнастике, коју је требало прихватити као неопходно средство у васпитању деце и изборити јој место у школском програму, пропагирале су знамените личности из света науке, политике, уметности, књижевности, међу њима Јован Јовановић Змај, Лаза Костић, Лаза Лазаревић, Васа Пелагић, Живојин Жујовић, Светозар Марковић, Јосиф Панчић... Било је то време конзервативних схватања и спорог прихватања школске гимнастике, повремених забрана, противљења, па и опструкција, како школских учитеља, тако и родитеља⁴. Процес увођења гимнастике није се одвијао нимало лако. Недостајали су кадрови за рад у школама, или се нису сналазили у предавању, није било довољно вежбаоница, справа и реквизита и таква дефицитарност осећаће се до краја века.

Министарство просвете је чинило напоре да се овакви проблеми превазиђу доношењем закона, обавезних програма вежбања, упућивањем школама одговарајућих расписа и упутстава о раду. „Законом о устројству гимназија“ (1863) министар просвете и верских послова прописао је да надарени ученици, поред црквеног певања и музике, могу да уче и гимнастику. Од тада (1863) чувени немачки учитељ гимнастике Асканијус Седлмајер држао је часове немачке турнерске гимнастике ученицима београдских основних и средњих школа по турнерском систему. Али, гимнастика ће постати предмет тек 1882. године⁵. У програме основних

---

³ Владан Вукашиновић и сар, „Програм гимнастике у обуци војних структура Србије од 1850. године“. *Физичко васпитање и спорт кроз векове, часопис за историју, философију, теорију и методологију* 3(1) (2016), 7-22.

⁴ Никодије Трујић, *Физичка култура у школама Србије у 19. веку* (Београд: Комисија за историју, архив и музеј физичке културе Србије, 1976), 27, 54-55; Владан Вукашиновић, „Грађанска гимнастичка друштва и спорт у Краљевини Србији“. *Физичка култура* 70(1) (2016). 23-33.

⁵ Бора Јовановић, „Поводом стогодишњице организованог физичког васпитања у Србији“. *Физичка култура*, 7-8 (1957), 326-332.

школа Кнежевине Србије гимнастика почиње да се уводи крајем 1868. године (Расписом министра просвете, 10. децембра), што ће временом утицати на популаризацију вежбања грађанства. У Распису министар препоручује „учитељима и учитељкама основних школа да сваке недеље одреде 3-4 часа ван школског времена за гимнастику, коју деца могу вежбати у школи или на пољу пред школом када је лепо време“⁶. Комисије, које су доносиле упутства, предлагале су да се настава гимнастике уведе као обавезан предмет и у градске и сеоске школе, а у средње школе са фондом најмање два часа недељно (1869)⁷.

Официри и подофицири су били међу првим предавачима гимнастике у школама, поред војних вештина. Тако је решаван проблем дефицитарности учитеља гимнастике у школству, али и нешто касније у грађанским гимнастичким друштвима. Настава је извођена као предвојничка обука, и овакав печат вежбањима у настави приписиван је политичким и војним амбицијама краља Милана и кнеза Михаила, да се српска војска модерно обучи, а резервни кадар регрутован и из редова ученика средњих школа буде што спремнији⁸. Од школске 1882/83. године официри и подофицири су предавали гимнастику у Богословији, учитељским школама у Београду и Нишу, и у нижим гимназијама и реалкама широм Србије.

Због недостатка кадра, „Воено учење и гимнастика“ су били спојени у један предмет (1853, законом „Устројство Гимназије и Лицеја“), иако је било и других иницијатива: 1869. године; 1873. Иницијативе за спајање у вишим и средњим школама; 1881. Закон о уређењу гимназија, те је 1882. донет Наставни програм за гимнастику и војно вежбање и штампан у 1000 примерака. Временом, услед наглашеног војничког карактера вежбања нарасло је незадовољство, па је предложено да се одвоји војно од телесног вежбања и једновремено повуку официри из наставе (1890), а то је довело да у многим школама у Србији током читаве последње деценије 19. века није било наставе гимнастике⁹. Ауторитативни, одговорни и педантни војни предавачи у школству биле су и славне српске војводе, генерали, министри

---

⁶ Никодије Трујић, *Физичка култура у школама Србије у 19. веку* (Београд: Комисија за историју, архив и музеј физичке културе Србије, 1976), 42.

⁷ Исто, 48-53.

⁸ Стефан Илић и Слађана Мијатовић, *Историја физичке културе Кнежевине и Краљевине Србије, друго издање, део 3* (Београд: Факултет физичке културе Универзитета у Београду, 2006), 423.

⁹ Никодије Трујић, *Физичка култура у школама Србије у 19. веку* (Београд: Комисија за историју, архив и музеј физичке културе Србије, 1976) 241, 286-294, 483-487, 529.

војни, међу њима и тадашњи млади потпоручници Живојин Мишић у Првој београдској нижој гимназији и Степа Степановић у Гимназији у Крагујевцу¹⁰.

За почетак организованог телесног вежбања у Србији рачуна се 1857. година, када су се при *Сликарској школи*, коју је отворио академски сликар Степа Тодоровић, окупили београдски лицејци и гимназијалци у *Дружини за гимнастику и борење* (С. Илић, и С. Мијатовић, 1994), или, у *Првом српском друштву за гимнастику и борење*, како се у другим публикацијама наводи (Б. Сперњак, 1931; А. Брозовић, 1935; Б. Јовановић, 1957; М. Матић, 1975; Ј. В. Петровић, 1983; Г. Крагујевић, 1994. и др, прим. аут.)¹¹. Главни садржаји вежбања били су гимнастика и мачевање, Степа је имао значајну подршку и помоћ од кнеза Михаила Обреновића, што је био велики подстицај увођењу „теловеџбовних“ активности. Иако је друштво било активно само седам година, до 1864, оставило је значајан траг и постало претеча свих потоњих грађанских друштава за организовано телесно вежбање.

После проглашења Србије независном државом на Берлинском конгресу (1878), стичу се повољнији услови за организовано телесно вежбање. У таквом амбијенту некадашњи лицејац Ипократ, сада угледни начелник Санитетског одељења др Владан Ђорђевић, који није могао да заборави часове „гимнастисања“ и мачевања, и значај вежбања за правилан телесни развој, уз подршку министра Милутина Гарашанина (и његова деца вежбала су у Стевиној Дружини), удружен са некадашњим Тодоровићевим вежбачима и угледним Београђанима и првацима политичких партија, оснива *Прво београдско друштво за гимнастику и борење* (1882). Ово друштво (данашње Соколско друштво Београд Матица) је наставило, тј. обновило активности поменуте Дружине и током следећих десет година иницирало и помогло оснивање сличних друштава по градовима Краљевине Србије, у Зајечару, Шапцу, Смедереву, Крагујевцу итд¹².

У то време, већ две деценије у словенским земљама незадрживо се шири чешко соколство. Убрзо, и у Србију пристижу сазнања о соколству и спорту. Временом, уместо немачког турнерског, прихваћен је чешки соколски (Тиршов) гимнастички систем вежбања, и на предлог секретара др Војислава Рашића Друштво је променило име у *Београдско гимнастичко друштво „Соко“* (1891). Прихватање пансловенске соколске идеологије, која

---

¹⁰ Владан Вукашиновић и сар, „Програм гимнастике у обуци војних структура Србије од 1850. године“. *Физичко васпитање и спорт кроз векове, часопис за историју, философију, теорију и методологију*, 3(1) (2016), 7-22.

¹¹ Владан Вукашиновић, „Грађанска гимнастичка друштва и спорт у Краљевини Србији“. *Физичка култура*, 70(1) (2016). 23-33.

¹² Владан Вукашиновић и сар, „Прилог проучавању оснивања друштава за гимнастику и борење у Краљевини Србији“. *Физичка култура*, 69(1) (2015). 44-50.

се огледа у физичком вежбању ради јачања националне и културне свести народа и ослобађања од утицаја германизације, као и свесловенског уједињења поробљених јужнословенских народа, наишло је на отпор појединих српских кругова, који су у тада слободној и независној Краљевини Србији тражили за Друштво идентитет у културној традицији и богатој историји свога народа. Тако, група дотадашњих чланова Београдског гимнастичког друштва „Соко“, предвођена адвокатом Јованом Стојановићем, основала је паралелну гимнастичку организацију *Грађанско гимнастичко друштво „Душан Силни“* (1892), а које ће нешто касније променити име у *Витешко друштво „Душан Силни“*¹³.

Због ривалства две грађанске гимнастичке струје, соколске и витешке, услед различитих схватања идеје на којој би требало да се темељи њихов рад, у Краљевини Србији надаље су се оснивала и соколска и витешка друштва. Иако су током 18 година спорења међусобни односи ових друштава били штетни по развој физичке културе у Србији, и „Соколи“ и „Душановци“ су активним радом и узвишеним циљевима и племенитим намерама радили за добро народа. Нарочито после уједињења у јединствен *Савез соколских друштава „Душан Силни“* (1910). Тада почиње узлет српског соколства, а тиме, убрзо, и напредак у развоју гимнастике, наставе физичког васпитања у школама, а показаће се да ће то бити и подстицај за појаву и развој модерног спорта. Наклоност соколској идеји изражавао је и краљ Петар I Карађорђевић.

Следеће, 1911. године, начелник Савеза, чешки учитељ Франтишек Хофман, довео је девет чешких соколских учитеља, које је Влада Краљевине Србије распоредила као учитеље соколске гимнастике по друштвима и у школама у Београду, Крагујевцу, Пожаревцу, Шапцу, Нишу, Крушевцу, Ужицама, Пироту и Ваљево¹⁴. Био је то један од преломних тренутака за подизање квалитета „техничког“ рада по друштвима и omasовљење соколског чланства. крајем 1913. Према статистичким подацима *Савеза Соколских друштава „Душан Силни“* у Србији се за три године (од 1910) број друштава omasовио са 20 на 122, и чланова на укупно 14.778 у свим категоријама¹⁵.

---

¹³ Стефан Илић и Слађана Мијатовић, *Историја физичке културе Кнежевине и Краљевине Србије, друго издање, део 3* (Београд: Факултет физичке културе Универзитета у Београду, 2006), 456.

¹⁴ Исто, 493.

¹⁵ Владан Вукашиновић, *Гимнастика и соколство у Србији до 1941. године, великани српске гимнастике и соколства* (Београд: Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду, 2016), 30-31.

Чеси су пристизали у Србију и раније, у више наврата: 1863, 1877, 1883. 1893, 1908, 1910, девет их је стигло 1911, затим, 1913. и 1914, и касније, по завршетку Великог рата 1918-1919. једанаест учитеља и једна учитељица гимнастике, и 1928. године 16 учитеља и једна учитељица гимнастике¹⁶, што је било од непроцењивог значаја за наставу телесног вежбања у школама.

У Србији су поред гимнастичких витешких и соколских друштава постојала грађанска друштва и са другим именима, али је свим поменутиим заједничко било да су, поред гимнастике која је била окосница програма вежбања (тзв. „технички гимнастички рад“, нарочито у витешким друштвима), због свестраности у раду вежбане и такмичене и друге активности: трчања, скакања и прескакања с палицом или мотком, мачевање и борба сабљама, дизање тегова, бацање ђулади (кугле) и медицинки, пливање, излети, песницење, витешке игре (бацање камена, диска, палице и борба с палицама, рвање), касније „француски“ и „енглески“ бокс (Петровић, Ј.В,1983; Илић, С. и Мијатовић, С, 2006; Вукашиновић, В, 2013)¹⁷....

У време великог ривалства између соколских и витешких гимнастичких друштава у Србију стиже модерни спорт. У соколским друштвима опада интересовање за рад чланства (1901-1906), док се витешка друштва оснивају широм земље. У настојању да одржи и оживи соколски рад, београдски Соко проширује програм рада (1902, променом статута Друштва) и формира „гимнастичка одељења“, у ствари, „спортска одељења“, јер добијају и називе „клубови“, њима и даље управља „Соко“. Оваквим решавањем проблема бројности у чланству соколи су задовољили интересовања младих да се баве само једном активношћу, али су тиме и омогућили диференцијацију спортских клубова од гимнастичких друштава и стварање нових модерних спортова: стрељаштва, клизања, јахања, пливања, веслања, борења, велосипеда, лоптања¹⁸. Тиме ће надаље Соко бити расадник и генератор нових, модерних спортова у Краљевини Србији.

---

¹⁶ Јован Вања Петровић, „Физичка култура до 1941. год.“, у *Социјалистичка република Србија, II том*, ур. М. Малетић (Београд: Књижевне новине, 1983), 433; Стефан Илић и Слађана Мијатовић, *Историја физичке културе Кнежевине и Краљевине Србије, друго издање, део 3* (Београд: Факултет физичке културе Универзитета у Београду, 2006), 462, 493-502; Владан Вукашиновић, *Соколство у Смедереву, 101 година соколства и 128 година гимнастике (1885-2013)* (Смедерево: Самостално ауторско издање, 2013), 21-22.

¹⁷ Владан Вукашиновић, „Грађанска гимнастичка друштва и спорт у Краљевини Србији“. *Физичка култура* 70(1) (2016). 23-33.

¹⁸ Стефан Илић и Слађана Мијатовић, *Историја физичке културе Кнежевине и Краљевине Србије, друго издање, део 3* (Београд: Факултет физичке културе Универзитета у Београду, 2006), 458.

Овим путем кренула су и витешка и друга друштва, без обзира на име, те су уредбама или статутима предвиђала оснивање клубова¹⁹. Појави и развоју модерних спортова у Србији допринела су, такође, и угледна, утицајна и стручна имена међу поклоницима гимнастике – професори и учитељи гимнастике, лекари, писци уџбеника из гимнастике и стручних књига, вршећи упорно притисак за већу заступљеност спорта у раду соколских друштава²⁰. Овај процес појаве и развоја модерног спорта био је неминован, као што је и био неминовно праћен супарничким односима соколске организације са спортским клубовима и савезима који су се оснивали. Надаље, грађанска гимнастичка друштва, подржавајући модеран спорт, подстицала су и развој олимпијског покрета у Србији, прихватајући олимпијску идеју - обнављање античких Олимпијских игара.

Соколство ће се својом идејом, вредносним карактеристикама и системом организације наметнути на плану телесног, здравственог, културног, моралног и родољубивог васпитавања младих и одраслих у раздобљу које следи. Гимнастика је окосница програма рада у друштвима Сокола, али Соко стреми и високим техничким достигнућима својих чланова. Поред свестраних и масовних облика вежбања на соколским слетовима, у престижном такмичарском спорту соколска гимнастичка репрезентација остварује врхунске резултате на европским и светским гимнастичким првенствима и олимпијским играма

После увођења Шестојануарске диктатуре (1929), соколство је као покрет и систем вежбања у процесу етатизације препознато као незаменљиви фактор јединства три народа (Срби, Хрвати и Словенци), симбол снаге нове државе (Краљевина Југославија) и моћно средство у ширењу просветно-васпитног утицаја. Делећи судбину своје државе и свог народа, соколска организација ће се уздигнути и прерастати у соколски покрет, покрет у служби народа.

Васпитне циљеве и задатке соколска организација је решавала и добром сарадњом са школством. После доношења низа закона – о народним, учитељским и средњим школама, управо у време доношења Закона о оснивању Соколског Савеза Краљевине Југославије (од 31. августа до 5. децембра 1929), уследило је доношење наставних планова и програма у којима је соколски гимнастички систем, под чијим је окриљем гимнастика остала базични садржај рада, апострофиран као искључива основа школског

---

¹⁹ Јован Вања Петровић, „Физичка култура до 1941. год.“, у *Социјалистичка република Србија, II том*, ур. М. Малетић (Београд: Књижевне новине, 1983), 437-439.

²⁰ Атанасије Поповић, „Проглас. О спорту и о гимнастички“, *Српска витешка библиотека*, 1-20.

телесног васпитања. Томе су у великој мери допринеле подударне идеологије државе и соколства²¹.

У масовном чланству вредних поклоника гимнастичке вештине било је харизматичних предводника који су вештину покрета надрасли визионарским осмишљавањем система вежбања. Најпосвећенији томе били су Стеван Тодоровић, Владан Ђорђевић, Војислав Рашић, Лаза Поповић, Мирослав Војиновић - пионири телесног вежбања, утемељивачи гимнастике и соколства, великани, али и многи други које су ка узвишеним циљевима одано следили бројни предводници, предњаци, начелници и армија вежбача.

Други светски рат прекинуо је врло развијену соколску делатност на многим пољима. После ослобођења, бројне физкултурне активности и манифестације које је покренула нова власт биле су засноване на идејама, искуствима и пракси соколства Краљевине Југославије. Решења из предратног соколства - идеје, организација, терминологија и методика вежбања, јавни часови, гимнастичке академије и масовни слетови, културни програми - није било тешко препознати као „пресликана“. Гимнастика је и даље остала доминантна, а друштва за телесно васпитање временом су помогла осамостаљивање нових спортова и спортских савеза.

На крају, није без значаја подсетити се да развој гимнастике прати обиље података:

- *како се некада вежбало*: просте вежбе (вежбе обликовања) - „шведске вежбе“, просте вежбе с кратким палицама, борбе палицама, или скакања и прескакања с палицом или мотком, на справама - вратило (рек), разбој (барне), пужаоница, кругови – „гривне“, скокови на трамбулини, мердевине, конопац, мотке, греде за равнотежу („балансирање“), јацац (козлић), коњ (волтижовање), подизање тегова (двојне кугле) и утеге, бацање ђулади (кугле), диска, теже лопте (налик медицинкама), за равнотежу гигаље (штуле), сталци за скок у вис, за борења мач, сабља, маске и рукавице, енглески и француски бокс, рвање, пливање, клизање, касније атлетика, одбојка...

- *стручно оспособљавање учитеља гимнастике*: кроз курсеве, течајеве, јавне часове, испите: постављење Василије Седлмајер, прве наставнице (учитељице) гимнастике у Србији на Вишој женској школи у Београду (јединственој на Балкану) 1871; једномесечни курс за учитеље на коме је гимнастику предавао Петар Предраговић, у Крагујевцу 1872; исто и 1873; поучавање учитеља и учитељица нишких основних школа телесном

---

²¹ Владан Вукашиновић, *Гимнастика и соколство у Србији до 1941. године, великани српске гимнастике и соколства* (Београд: Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду, 2016), 47.

вежбању, водио га је поручник Петар Антић 1880; курсеви за привремене учитеље у Нишу и Пожаревцу (предавана је и гимнастика – просте вежбе, марширање, обука на справама, 1880; затим, Соко и Душан Силни оспособљавају кадрове за почетак рада Гимнастичке школе у Београду, 1907; курс из песничења, Хофман, 1908; приказ бокса на јавном часу, Соко, 1910; Јавни час са приказом гимнастичких вештина, Душан Силни, 1908; летња обука гимнастичара у вештинама „модерне гимнастике“ (мачевање, бокс, рвање, јахање, клизање, бициклизам, стрелаштво, веслање, пливање, лоптање, излети у природу), Хофман 1908; тродневни течај за соколске предњаке, најбољи су послати на даље школовање и усавршавање у Праг, Хофман 1909; испити за учитеље гимнастике, Душан Силни 1897 (Коста Јовановић – први дипломирани учитељ гимнастике, 1898, Наталија Ристић – прва дипломирана наставница, 1900, усавршавала се и у Прашком чешком Соколу 1912); исто у више наврата организовао је и Соко; шестомесечи течај за школовање предавача гимнастике у средњим и учитељским школама 1909...

- *обезбеђивање стручне литературе*: публикувано методично упутство за учитеље „Педагогическо методичко настављеније“ од Милована Спасића 1855; чланак „Гимнастика у школи“ у школском листу (апел да се гимнастика једном схвати као равноправан школски предмет) 1867; у часопису „Школа“ чланак о важности гимнастике, 1869; први уџбеник за наставу гимнастике у Србији – „Кратко упутство“ од Петра Предраговића, у 1000 примерака, 1873; књига „Гимнастика“ од Ивана Поповића, штампана је у Темишвару 1878; Министарство просвете доставило је свакој школи по један примерак публиковане књиге „Гимнастичке игре-вјежбе за гимнастику детињег тијела и духа“ од Ивана Томашевића; исто и са књигом „Упут за гимнастику“ од Јована Стојановића и Александра Зеге; препоручена је и књига „Уџбеник за гимнастику“ од Атанасија Поповића; књига „Физичко васпитање и његове реформе“ од Срете Стојковића сматрала се најзначајнијим делом у области физичке културе; „Пројект правила за израду справа за гимнастичка вежбања“, 1884...

- *обезбеђивање услова за рад*: Летња вежбаоница у Београду подигнута у лето 1862. уз помоћ кнеза Михаила; Прво физкултурно вежбалиште са направљеним гимнастичким справама, код Делијске чесме (локација Српске академије наука), по идеји, нацрту и ангажовању Асканијуса Седлмајера, 1864... *итд.*

ЗАКЉУЧАК

Трагови гимнастичара и сокола из културног наслеђа наше прошлости, спортски, друштвени, културолошки, историјски, изукрштани и још видљиви, чине гимнастику својеврсним феноменом који у нашем окружењу, таквом какво је, опстаје кроз три века. Као незаобилазни садржај појаве и развоја физичке културе у најранијем периоду српске самосталности, камен „темељац“ на коме су се у нас развила оба система вежбања - турнерско и соколско телесно вежбање, остао је као неприкосновено средство васпитања у жижи дешавања свих реформи.

Са гимнастиком је почело организовано телесно вежбање. Иако оспоравана и успоравана паланачком инертношћу друштвеног миљеа, упркос скромним условима, гимнастика је својом атрактивношћу пленила, окупљала заљубљенике, прво у школама а потом у дружинама и друштвима, све док није заживела као корисна и потребна, да би временом као окосница физичког вежбања била прихваћена и уткана у систем соколског вежбања у школству Србије и Краљевине Југославије.

Резултати ове студије представљају скроман допринос покушајима да се систематизују чињенице о улози и значају турнерске и соколске гимнастике на свеопшти покрет вежбања у Србији током скоро читавог века (1857-1941), што је била добра основа за развој физичке културе у најширем смислу и модерног спорта у Србији. То нам даје за право да се надамо да ће историји гимнастике оправдано припасти одговарајуће место у српској историографији.

ЛИТЕРАТУРА

1. Брозовић, Анте. „Српско соколство“. У *Соколски зборник, 1934-1935*, ур. А. Брозовић. Београд: СКЈ, 1935.
2. Вукашиновић, Владан. *Гимнастика и соколство у Србији до 1941. године, великани српске гимнастике и соколства*. Београд: Универзитет у Београду, Факултет спорта и физичког васпитања, 2016.
3. Вукашиновић, Владан. „Грађанска гимнастичка друштва и спорт у Краљевини Србији“. *Физичка култура* 70(1). 23-33.
4. Вукашиновић, Владан, Мијатовић, Слађана, Величковић, Саша, Шиљак, Виолета. „Прилог проучавању оснивања друштва за гимнастику и борење у Краљевини Србији“. *Физичка култура* 69(1). 44-50.
5. Вукашиновић, Владан. *Соколство у Смедереву, 101 година соколства и 128 година гимнастике (1885-2013)*. Смедерево: Самостално издање аутора, 2013.
6. Вукашиновић, Владан, Драган Стрелић, Саша Вајић и Виолета Шиљак. „Програм гимнастике у обуци војних структура Србије од 1850. године“.

- Физичко васпитање и спорт кроз векове, часопис за историју, философију, теорију и методологију* 3(1). 7-22.
7. Илић, Стефан и Слађана Мијатовић. *Историја физичке културе Кнежевине и Краљевине Србије, део 3*. Београд: Факултет физичке културе Универзитета у Београду, 1994.
  8. Илић, Стефан и Слађана Мијатовић. *Историја физичке културе Кнежевине и Краљевине Србије, друго издање, део 3*. Београд: Факултет физичке културе Универзитета у Београду, 2006.
  9. Јовановић, Бора. „Поводом стогодишњице организованог физичког васпитања у Србији“. *Физичка култура* 7-8, 1957. 326-332.
  10. Крагујевић, Габриела. *Соколски гимнастички систем као основа школског физичког васпитања у Краљевини Југославији (1919-1941)*, докторска дисертација. Београд: Факултет физичке културе Универзитета у Београду, 1994.
  11. Матић, Миливоје. „Родоначелник покрета физичке културе у Србији, Стева Тодоровић (поводом 50-годишњице смрти)“. *Физичка култура* 2, 1975. 12-15.
  12. Мијатовић, Слађана. *Историја физичке културе Србије (1918-2000), Савремено доба. 4. део*. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања, 2006.
  13. Мијатовић, Слађана., Виолета Шиљак и Владан Вукашиновић. „Појава олимпијске мисли у Србији у грађанским гимнастичким и другим спортским друштвима и клубовима“. *Физичко васпитање и спорт кроз векове, часопис за историју, философију, теорију и методологију* 3(2). 17-23.
  14. Петровић, Вања Јован. „Физичка култура до 1941. год.“. У: М. Малетић (ур.), *Социјалистичка република Србија, II том*. Београд: Књижевне новине, 1983.
  15. Поповић, Атанасије. „Проглас. О спорту и о гимнастици“, *Српска витешка библиотека*, 1-20.
  16. Сперњак, Богдан. *Повест гимнастике и соколства*, друго прерађено и проширено пишево издање. Винковци: “Ново доба” у Вуковару, 1931.
  17. Трујић, Никодије. *Физичка култура у школама Србије у 19. веку*. Београд: Комисија за историју, Архив и Музеј физичке културе Србије, 1976.

IT BEGAN WITH GYMNASTICS...

SUMMARY

The goal of this research was to provide insight into and systematisation of data relevant for the emergence and development of gymnastics in the Principality, and later Kingdom of Serbia, based on a review of monographic and serially published sources. The basic hypothesis was founded on the expectation that a direct link would be established between gymnastics, as the pivot of the programme, as well as its forms of physical exercise, and the emergence and development of organised physical exercising system in the civilian gymnastic and Sokol associations. In this research the historical method was applied. The results presented in this paper showed that gymnastics was the first and the chief component of the military and

school physical exercising programs, as well as the significant role of gymnastics in the development of civilian gymnastic, Army and Sokol associations, and in the popularisation and development of modern sports at the end of the 19th and the beginning of the 20th century in Serbia. The development of gymnastics was accompanied by the provision of suitable exercising conditions, the organisation of professional courses for the gymnastics teachers and the publishing of appropriate literature.

Key words: physical exercising, civilian gymnastic associations, sokol movement, school and military gymnastics, gymnastics departments, modern sports, Principality and Kingdom of Serbia

---

ВСЕ НАЧАЛОСЬ С ГИМНАСТИКИ ...

АННОТАЦИЯ

Цель данного исследования состояла в представлении и понимании и систематизации данных, касающихся появления и развития гимнастики в Княжестве, а позднее в Королевстве Сербии, полученных в результате обзора монографических и периодических изданий. Основная гипотеза была построена на предположении о том, что будет установлена прямая связь между гимнастикой как центром программы, также ее видами физических упражнений и появлением, развитием организованной системы физических упражнений в гимнастике для гражданских лиц и общества «Сокол».

В данном исследовании был применен исторический метод. Результаты, представленные в данной статье, показали, что гимнастика была первым и основным компонентом в программах военных и школьных физических тренировок, установили значительную роль гимнастики в развитии гражданской гимнастики, военной и общества «Сокол», а также в популяризации и развитии современного спорта в конце XIX- начале XX веков в Сербии. Развитие гимнастики сопровождалось обеспечением соответствующих условий для тренировок, организацией профессиональных курсов для учителей гимнастики и изданием соответствующей литературы.

Ключевые слова: физическое упражнение, гражданские гимнастические ассоциации, движение «сокол», школьная и военная гимнастика, виды гимнастики, современный спорт, княжество и королевство сербии

Примљено 09.09.2017.
Одобрено за штампу 02.10.2017.